

Олександр Петренко

УДК 821.161.2

ПОЕТ-РОМАНТИК МИХАЙЛО ПЕТРЕНКО: У ПОШУКАХ БІОГРАФІЧНОЇ ІСТИНИ

У статті про українського поета, представника Харківської школи романтиків першої половини XIX ст., спростовано помилкові біографічні відомості про нього, які зафіксовані в довідкових і наукових виданнях. Проаналізовано три відомих варіанти одного з віршів поета – “Недоля” (“Дивлюсь я на небо...”).

Ключові слова: біографія, Лебедин, Слов'янськ, Харківська школа романтиків.

Oleksandr Petrenko. Mykhaylo Petrenko, a romantic poet: searching for the biographic truth

The paper focuses on a figure of Ukrainian poet Mykhaylo Petrenko, a representative of Kharkiv Romantic School of the first half of the 19th century. The author refutes some incorrect biographic information still found in reference media and scholarly editions and analyzes three variants of one of the poet's most famous poems “Misfortune” (“I Look into the Sky...”).

Key words: biography, Lebedyn, Slavyansk, Kharkiv Romantic School.

Михайло Петренко відомий перш за все як поет, автор віршів, котрі згодом стали народними піснями, – “Дивлюсь я на небо...”, “Взяв би я бандуру...”.

Здобувши юридичну освіту в Харківському університеті, велику частину свого життя він служив повітовим стряпчим у земському суді невеличкого міста Лебедин (нині Сумської області).

Хоча він був людиною досить відомою, проте на сьогодні вдалося відшукати обмаль інформації про його життя, батьків і дітей. Дослідження біографії та творчості М. Петренка триває, але на цьому нелегкому шляху, на жаль, досить часто виникають перешкоди, що ускладнюють цей пошук. Ідеться про банальні помилки, а інколи навіть про дезінформацію, породжену некритичним або несумлінним ставленням деяких авторів до наявних матеріалів.

Повний список доступної на сьогодні літератури, що містить будь-яку інформацію про М. Петренка, нараховує більше 300 позицій. Гадаємо, що варто проаналізувати деякі помилки, котрих припустилися різні автори. Окремі неточності “кочують” від видання до видання. Ресурси Інтернету не розглядатимемо, позаяк вони наводять інколи застарілу й неперевірену інформацію.

Уперше М. Петренка згадано 1841 р. в поетичному альманасу “Сніп”, виданому Олександром Корсуном [23]. Тут були опубліковані деякі його вірші. Українська літературна збірка “Молодик”, підготовлена Іваном Бецьким 1843 р., була другим виданням, де надруковано його вірші [15]. Уперше біографічні відомості про М. Петренка з'являються в літературі лише 1848 р. в “Южном русском сборнике” [29], де поряд із віршами видавець Амвросій Метлинський помістив коротку довідку про поета:

“Петренко, Михайло Николаевич, родился в 1817 году, и, большею частию, проживал и узнал язык и быт народный в городе Славянске и его окрестностях, Изюмского Уезда; окончил курс учения в 1841 году в Харьковском Университете, и потом определился на службу по гражданскому ведомству. Кроме напечатанных здесь сочинений написал еще оперу, нигде не напечатанную; – первыя же стихотворения его напечатаны в украинском литературном сборнике: Молодик на 1843 год”.

У подальших виданнях коротенькі біографічні довідки часто наводилися саме на основі цієї прижиттєвої поетичної збірки 1848 р. Проте А. Метлинський припустився помилки, вважаючи, що перші вірші М. Петренка опубліковані у збірці “Молодик” (1843), хоча поет дебютував 1841 р. у збірці “Сніп” [23, 175-184]. Отже, дата (точніше рік) першої помилки, яка стосується творчої біографії М. Петренка, на основі доступної на сьогодні літератури, окреслена.

Зазначимо, що на цю помилку ще 1960 р. вказав Г. Нудьга: “У всіх наступних виданнях, де друкувалися твори Петренка, його біографія подавалася на основі цієї примітки Метлинського, зробленої за життя автора. Дивно тільки, що уже тоді Метлинський допустився помилки: вперше твори Петренка були надруковані не в “Молодику” (1843), а в альманасі “Сніп” (1841)” [17, 36].

Мабуть, ця помилка була “кепським знаменням”, тому що за нею потяглися інші, а процес цей не припиняється й понині.

Досить показову помилку, що стосується творчої діяльності М. Петренка, зробили невідомі автори наприкінці ХІХ ст. 1876 р. в лютневому числі львівського місячника “Правда. Письмо литературно-политичне” в рубриці “З недрукованих ще поезий Тараса Шевченка” уміщено вірш “Дивлюсь я на небо – та й думку гадаю...” [8, 127].

Уперше цей твір М. Петренка з’явився під назвою “Недоля” 1841 р.; друга редакція цього ж вірша, але в циклі “Небо”, була опублікована 1848 р. 1842 р. в популярному серед літераторів того часу журналі “Маяк” критик Микола Тихорський так писав про М. Петренка і його вірш “Недоля”: “...Теперь вы убедились, что я говорю правду – сама поэзия поет эти думки, не самозванец поэзия, а поэзия настоящая, поэзия, которая, пела с Пушкиным, с Лермонтовым...” [24, 12].

Мабуть, у лютому 1876 р. літератори могли вже знати про авторство цього вірша, хоча між 1848 і 1876 рр. не зафіксовано інтенсивних обговорень творчості М. Петренка. У літературі маємо переконливе пояснення редакційної помилки. Т. Шевченку подобався згаданий вірш, і він переписав його собі в альбом. Ось як про це писав О. Кониський 1887 р.:

“...Доводилося мені і чувати, що в таку помилку завів власноручний Тарасов альбом; в тому-б то альбомі власною рукою поета були написані вірші: “Дивлюсь на небо” и “Гарно твоя кобза грає”... Коли й так, то хто не відає, що Тарас любив переписувати в свой альбом вірші, які єму подобалися! Та тому, в кого опинився той альбом – перше нім друкувати з него вірші і запевняти що они Шевченкови – треба було добре роздивитись в старих альманахах, чи не було де друкованих тих самих псевдо-Шевченкових віршів з підписом правдивого их автора? Оттак зазирнувши в “Южно-русскій сборник” виданий Амвросієм Метлинским в Харькові 1848 р., можна було помітити, що там на стр. 32 и 33 поміж “думами та співами” Михайла Петренка надруковані й тоті сами вірші:

“Дивлюся на небо, тай думку гадаю,
Чому я не сокол, чому не літаю...” [11, 69].

У статті Г. Зленка “Ціна однієї помилки, або як імення Михайла Петренка стало псевдонімом Амвросія Метлинського” [9] подано історію іншої прикритої помилки: “...Але сталося так, що 1928 року О. Тулуб, оприлюднюючи свою – другу за часом – збірку прибраних імен українських письменників, без жодних пояснень поставив знак рівності між Михайлом Петренком і Амвросієм Метлинським, тобто прізвище першого перетворив на псевдонім другого. На цілком очевидну й тією очевидністю дивовижну помилку ніхто не звернув уваги; вона почала свою – таку тривалочасну! – міграцію по авторитетних посібниках. Так, у другому виданні загальновідомого словника псевдонімів, складеного І. Масановим, сьомим за порядковим числом прибраним прізвищем А. Метлинського іде Михайло Петренко. Джерело – словник О. Тулуба. Через десять років з’являється не менш відомий словник псевдонімів О. Дея – і тут знову бачимо М. Петренка як чотирнадцяту “ширму” А. Метлинського; почерпнуто інформацію з реєстру О. Тулуба...” [9, 60-61].

Додамо ще один знайдений приклад наслідків поширення цієї помилки. У праці В. Михеєвої читаємо, що “етнографічний інтерес виявився в Костомарова спочатку (первоначально) під впливом чи не єдиного друга студентських років, збирача українського фольклору Амвросія Лук’яновича Метлинського (псевдоніми: Могила, Земляк, Метла, Издатель, Михайло Петренко)...” [13, 64]. Дивно, що В. Михеєва поширила цю помилку, адже вище вона ж пише, що у збірці “Молодик” “публікували свої твори Шевченко, Квітка, Гребінка, Метлинський, Костомаров, Петренко, Глинка й ін.. <...>” [13, 26]. Зовсім поруч авторка називає нашого поета як реальну постать: “Переліченими особами не обмежена (не исчисляется) вся школа харківських романтиків, що належать до різних генерацій: <...> і наймолодшої (Петренко, Корсун, Щоголев)...” [13, 27]. А згодом у тій-таки книжці наведено слова самого А. Метлинського: “...Если говорит правду, то за исключением стихотворений г. Петренка и Писаревского (сына того священника) все прочее (о своих я судить не буду) носят на себе отпечаток если не совершенной бесталанности, то совершенного безвкусыя...” [13, 126].

Заслуговує на увагу й помилка-довгожителька, що стосується дати вступу М. Петренка до Харківського університету. Навіть в останніх сучасних публікаціях автори наполегливо вказують період із 1836 по 1841 р. як час навчання там майбутнього поета.

Дату закінчення університету (1841) А. Метлинський канонізував іще 1848 р. [29, 30]. Цей факт документально підтверджений. Інформація ж про час вступу М. Петренка до університету вперше з’явилася лише 2008 р. на основі “Кондуитного списка своекоштных студентов Императорского Харьковского Университета”, який зберігається в архівних фондах цього закладу. І хоч у списках зазначений “Петренко Михайль. / Время вступления въ Университетъ – 15 Сентября 1837 годъ / Поведеніе – Хорошаго” й назва факультету публікаторам невідома, проте, вірогідно, ідеться саме про майбутнього поета [4, 20].

До нашого часу дійшов іще один документ, який дає змогу точно ідентифікувати подію, котра нас цікавить. Назва цього документа “Список студентов Императорского Харьковского Университета...” і доступний він у бібліотеці Харківського національного університету.

У цьому списку на 1840 – 1841 рр. серед студентів юридичного факультету четвертого курсу під номером 25 значився “Петренко Михайль / Время вступления в Университетъ – 21 Сен. 1837. / Из какого званія – Об.<ер> Оф<ицерский> сынъ. / На какомъ содержаніи. – На собственномъ” [18, 155].

Отже, дослідники, що припускалися помилки з датою вступу до університету (1836 р.), не врахували, що повний курс юридичного факультету в той час

охоплював чотири роки. З початку 2012 р. ці списки доступні також із сайту університетської бібліотеки. Тут серед студентів і випускників закладу фігурують також О. Корсун й І. Бецький.

У довідці “Краткой литературной энциклопедии” (1968) фігурує ще одна інформаційна помилка, яка стосується фахової діяльності митця: “Петренко, Михайло Миколайович (1817 – р. смерті невід.) – укр. поет. 1841 закінчив Харківський ун-т. Був учителем...” [12, 723]. У джерелах, на які посилаються автори статті, немає згадок про педагогічну практику М. Петренка, хоча теоретично він міг викладати до вступу й після закінчення університету. Отже, маємо справу, мабуть, із першим прикладом дезінформації, пов’язаною з біографією поета.

Також розглянемо помилку, досі поширювану у відповідних публікаціях. 1856 року М. Петренко був нагороджений пам’ятною бронзовою медаллю “В память войны 1853 – 1856 г.” [18, 153]. Цей факт відомий із його Формулярного списку 1858 р., що стало приводом для деяких авторів твердити про участь поета у Кримській війні.

Давно відомо з історіографічних джерел, що пам’ятна медаль чеканена накладом близько 1 700 000 одиниць у світлій та темній бронзі (I і II ступенів, відповідно). Якої саме медалі був удостоєний повітовий стряпчий М. Петренко, у документі не вказано, але згідно з описом, знайденим у фаховій літературі, можна стверджувати, що нагороджений він був медаллю з темної бронзи. Таку медаль отримували:

- військові й цивільні чини всіх відомств, найстаріші в роді дворянських сімейств (на Володимирській стрічці);

- купці й багаті громадяни, “які відзначилися приношеннями на витрати війни або на допомогу пораненим і сімействам убитих” (на Анненській стрічці).

Ураховуючи, що у відповідній графі Формулярного списку 1858 р.: “Был ли в походах против неприятеля и в самих сражениях и когда именно” – указано – “не был”, а також пам’ятаючи, що медалі зі світлої бронзи вручали безпосереднім учасникам Кримської війни, можемо твердити: М. Петренко був представлений до пам’ятної медалі з темної бронзи на Володимирській стрічці [18, 163-164]. Отже, участі в Кримській війні 1853 – 1856 рр. поет не брав [18, 154].

Лише 2005 р. письменник В. Скакун повідомляє: “1856 року лебединського повітового стряпчого було нагороджено бронзовою медаллю “В память о войне 1853 – 1856 г.”, яка ввійшла в історію під назвою Кримська, хоча він безпосередньо і не брав у ній участі...” [22, 40].

Мусимо згадати й виправити ще одну помилку, зроблену ніжинськими педагогами. У чималому й різноплановому посібнику для студентів 2007 р. з’явилася стаття О. Моціяки “Михайло *Михайлович* Петренко (1817 – 1862)” [16, 181]. Коментарі зайві. Українського поета так названо вперше.

До речі, надibuємо і другу “традиційну” помилку в цьому виданні: “У 1855 – 1856 рр. брав участь у Кримській війні. Нагороджений бронзовою медаллю...” [16, 182].

Колекцію помилок може поповнити ще одна. У другому томі збірника статей “Світи Тараса Шевченка” читаємо: “Саме поезіями Шевченка, перейнятими особистісно-психологічними мотивами самотності, чужини, пошуків долі (“Дівичії ночі”, “Н. Маркевичу”, “Ой по горі роман цвіте...”) починається ширше використання одномотивної композиції, яка в дошевичівській ліриці представлена поодинокими віршами Семена Писаревського, Левка Боровиковського, Амвросія Метлинського, Миколи Костомарова, Миколи Петренка” [10, 74]. Розмірковуючи про поезію Т. Шевченка, О. Камінчук приписала синові обер-офіцера ім’я його батька. На жаль, ця помилка повторена у статті кілька разів.

Чимало плутанини виникло в довідковій і науковій літературі із зазначенням років життя поета. Хоча повна дата народження Михайла Петренка й понині невідома, проте всі автори вказують 1817 рік, уперше згаданий у “Южном русском сборнике” А. Метлинського [29, 30]. Схоже, ця дата прийнята без заперечень.

Що стосується року смерті М. Петренка, то наявні джерела часто дезінформують читачів. Докладніший аналіз відповідної довідкової й наукової літератури зроблено в нашій праці (див.: [18]); наведемо лише декілька прикладів із публікацій різних років.

У поетичній антології “Українська Муза” (1908) зазначено, що дата смерті М. Петренка невідома [25, 176]. Цю думку повторено у вступній статті М. Рильського до першого тому “Антології української поезії” (1957) [21, 19]. У так званій “вирізі” добірок І. Айзенштока, що зберігаються у фондах Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (без року видання й т. ін.), маємо ще один варіант дати смерті поета: “... Михаил Николаевич Петренко (1817 – ум. в 40-х гг. <...>)” [1, 429]. Найвірогідніше, автор помилково пов’язував припинення появи нових віршів М. Петренка з його фізичною смертю. 1963 р. біо-бібліографічний словник “Українські письменники” повідомляв, що дата смерті М. Петренка невідома [26, 75].

Фактично в усіх публікаціях, які стосуються біографії поета, до 1977 р. автори посилалися на брак відповідної інформації. Але в “Шевченківському словнику” (1977) уперше з’являються незвичні дати: “Петренко Михайло Миколайович (1817 – не раніше 1864) – український поет-романтик прогресивного напрямку <...>” [27, 102]. Проте тут маємо справу з помилковими розрахунками.

Річ у тім, що “Петренко М. Н.” згаданий у виданні “Адрес-календарь” із 1849 до 1864 р. Водночас вірогідно, що невідомий автор довідки у словнику працював не із самим виданням, а з так званими “Алфавитними указателями к Адрес-Календарям” [2]. Беручи до уваги “Адрес-календарь” на 1863 – 1864 рр., укладач довідки вирішив, що М. М. Петренко 1864 р. ще служив повітовим стряпчим, не зорієнтувавшись у тому, що будь-які календарі готуються на грядущі роки. Слід зазначити, що, мабуть, це був перший випадок пошуків документально підтвердженої відповіді на біографічне питання. Натомість 1979 р. Є. Волошко повідомляв: “...автор славетної “Недолі” (“Дивлюся на небо та й думку гадаю...”) український поет М. Петренко помер у рідному Слов’янську з голоду...” [3, 60].

Ще в 90-х роках минулого століття правнучка М. Петренка Наталія Шептій зі своїм чоловіком відшукали в Сумському архіві книгу реєстрації народжень, одружень і смертей (Миколаївська церква) міста Лебедина за 1862 р. У документі вказано, що 25 грудня 1862 р. (старого стилю; 6 січня 1863 р.) помер “Города Лебедина Уездный Стряпчий Коллежский Ассесор Михаил Николаев сын Петренко, сорока пяти лет. От Горячки”. У графі “Кто совершал погребение и где погребен” однозначно прописано “...на отведенном приходском кладбище” [18, 166].

Однак різні дати смерті і припущення про місце поховання Михайла Петренка трапляються й у публікаціях нашого часу.

У березні 1989 р. в сумській газеті “Ленінська правда” В. Дудченко опублікував статтю, де, посилаючись на Н. Шептій (див.: [28]), наводить правильну інформацію: “...Помер поет 25 грудня 1862 року і похований в Лебедині у віці 45 років у чині колезького асесора...” [6].

Лебединські краєзнавці називають місцем поховання кладовище біля Покровської церкви, однак ця думка досі не має документального підтвердження.

Автори зі Слов’янська в публікаціях, присвячених М. Петренку, наводять вигадані фрагменти з його біографії (див.: [4; 5; 14]). Захопившись “легкістю”

теми, оперуючи у своїх діях ключовим прізвиськом – “Петренко”, вони “реконструювали” склад його сім’ї (братів, матір, батька й вітчима), умисне забуваючи про те, що прізвище Петренко належить до найпоширеніших в Україні. Посилаючись на архівні матеріали про однофамільців поета, що мешкали в місті Слов’янську, додаючи невгамовну фантазію, вони впевнено “відповіли”, мабуть, на всі питання з біографії Михайла Миколайовича, чим завдали проблем дослідникам, пропонуючи вкрай сумнівні матеріали читачам. До речі, факт народження М. Петренка у Слов’янську ще не має документального підтвердження, тому залишається гіпотезою.

На щастя, деякі помилки мають коротке життя, точніше продовжують своє тихе життя лише на сторінках того видання, де їх поселив недбалый автор. Із часом з’являється той, кому щастить “відокремити зерна від плевел”, і праця його тим легша й результативніша, чим менше нива постраждала при посіві.

Не можна сказати, що причина всіх згаданих проблем – лише некомпетентність деяких авторів. У різний час автори мають через низку обставин нерівні можливості доступу до потрібних джерел.

Вище вже було згадано відомий вірш М. Петренка “Дивлюсь я на небо...”. Порівняння версії твору, опублікованої 1876 р. львівським журналом “Правда” під виглядом знахідки “З надрукованих ще поезій Тараса Шевченка” [8] з текстами, опублікованими у “Снопі” [23], виданому О. Корсуном 1841 р. та “Южном русском сборнике” [29], виданому А. Метлинським 1848 р., вірогідно, допоможе ідентифікувати версію, опубліковану 1876 р. Варто з’ясувати, з якої збірки Т. Шевченко 1848 р. власноруч переписав цей вірш до свого альбому, беручи до уваги, що версія “Правди” була підписана “З рукопису 1848 р.”.

Вірш “Недоля” надрукований 1841 р. [23, 175], і вірш із циклу “Небо”, виданий у збірці 1848 р. [29, 32], виглядають так:

Версія 1 (1841)
НЕДОЛЯ

В минуту жизни трудную
Тѣснится въ сердце грусть...
Лермонтовъ.
Дивлюся на небо та й думку гадаю:
Чому я не соколъ, чому не літаю?
Чому мені, Боже, Ти крилля не дав?
Я бѣ землю покинувъ и въ небо злітавъ...
Далеко, за хмари, подальше відъ свѣту,
Шукать собѣ долі, на горѣ привітју,
И ласки у сонця, у зрѣокъ прохатъ,
Й у свѣтї ихъ яснїм себе покохатъ.
Бо долі ще з-малу кажусь я нелюбїй;
Я наймїт у неи; хлопцюга прибуднїй:
Чужїй я у долї, чужїй у людей...
Хиба хто кохає нерїднихъ дїтей?...
Кохаюся лихомъ и щастя не знаю,
И гїрко безъ долї свїй вїкъ каратаю;
Й у горї спїзнавъ я, шо тїлькї одна
Далекоє небо моя сторона....
И на свѣтї гїрко! – Якъ стане ще гїрше,
Я очи на небо – менї веселїше,
И въ думкахъ забуду, шо я сирота –
И думка далеко, високо лїта!...
Такъ дайте же крилля, орлячого крилля!
Я землю покину – и на новосїлля
Орломъ бистрокрилимъ у небо польну
И въ хмарахъ відъ свѣту на-вїкъ утону.

Версія 2 (1848)
НЕБО

Дивлюся на небо, та й думку гадаю,
Чому я не сокол, чому не літаю,
Чому мени, Боже, ти крильлив не дав?
Я землю-б покинув и в небо злітав!
Далеко за хмари, подальше од свиту,
Шукать собі доли, на горѣ привиту,
И ласки у зирок, у сонця просить,
У свити их ясним все горе втопить;
Бо доли ще з-малу здаюся нелюбий,
Я наймит у неи, хлопцюга прибудний;
Чужий я у доли, чужий у людей:
Хиба-ж хто кохає неридних дітей?
Кохаюся лихом, привиту не знаю,
И гирько, и марно свий вик каратаю,
И в гори спизнав я, що тильки одна –
Далекеє небо – моя сторона.
И на-свити гирько; як стане ще гирше,
Я очи на небо, мени веселише!
И в думках забуду, що я сирота,
И думка далеко, високо літа.
Коли-б мени крильля, орлячи ти крильля,
Я землю-б покинув, и на новосилля
Орлом бистрокрилим у небо польнув,
И в хмарах навик од свита втону!

Вірш “Дивлюсь я на небо...” з місячника 1876 р. має такий вигляд [8, 127]:

Версія 3 (умовно 1876 рік)
Дивлюсь я на небо – та й думку гадаю:
Чому я не сокіл, чому не літаю?
Чому мені, Боже, ти крила не дав?
Я б землю покинув и в небо злітав,
Далеко за хмари, подальше від світу
Шукать собі долі, на горе привіту
И ласки у сонця и зірок прохатъ
И в світі їх яснім себе покохатъ.
Бо долі ще з-малку кажусь я нелюбий!
Я наймит у неї, хлопцюга приплудний,
Чужий я у долі, чужий у людей!
Хіба ж хто кохає нерідних дітей?
Кохаюсь я лихом и щастя не знаю
И гірко без долі свій вік коротаю.
И в світі гірко, а як стане ще гірше...
Я от на небо, – и мені веселійше,
И в думках забуду, що я сирота,
И думка далеко, високо літа!
Дайте ж мені криля, орлині криля:
Я землю покину, на небо полину
И в хмарах від світу на віки утону.
(З рукопису 1848 р.)¹

Почерк Т. Шевченка дослідникам був добре відомий із рукописів, тому не викликало сумніву, що саме він власноруч записав вірш “Дивлюсь я на небо...”.

Перші чотирнадцять рядків мало відрізняються у трьох версіях вірша, за винятком останнього слова сьомих рядків (*прохатъ / просить / прохатъ*) та тексту восьмих рядків (*И у світї ихъ яснїм себе покохатъ. / У свити ихъ ясним все горе втопить; / И в світі їхъ яснїм себе покохатъ*).

Перша і друга версії вірша були надруковані за життя М. Петренка, і найвірогідніше, саме він редагував ці тексти. До речі, деякі інші вірші також зазнавали авторських змін у нечисленних прижиттєвих виданнях.

Рядки 15-й (*И у горї спїзнавъ я, шо тїлькь одна / И в гори спїзнавъ я, що тїльки одна – / —————*), 16-й (*Далекое небо моя сторона..... / Далекее небо – моя сторона. / —————*), 21-й (*Такъ дайте же крилля, орлячого крилля! / Коли-б мені крильля, орлячи ти крильля, / Дайте ж мені криля, орлині криля:*), 22-й (*Я землю покину – и на новосїлля / Я землю-б покинув, и на новосилья / Я землю покину, на небо полину*) та 23-й (*Орломъ бистрокрилимъ у небо польну / Орлом бистрокрилим у небо польнув, / —————*) подібні в перших двох версіях вірша, проте відсутні у третій.

До того ж 15-й та 16-й рядки відсутні в останній версії, а рядки 21 – 23-й у третій версії замінені на два з еквівалентним смисловим навантаженням (*Дайте ж мені криля, орлині криля: / Я землю покину, на небо полину*).

Закінчуються всі версії вірша однаково, але перші дві версії містять по 24 рядки, третя – 21. Третя версія містить закінчення сьомого рядка й текст восьмого рядка такі ж, як і в першій версії 1841 р. (у другій версії вірша ці рядки змінені).

Аналіз наведених публікацій показує, що вірш зазнавав змін і йдеться про три редакції. Теоретично ідея “помилкового прочитання нерозбірливого почерку” могла би виникнути при докладному розгляді третьої версії й ось чому.

¹Слова в дужках належать редакторам журналу “Правда”.

Рядок "...Я *от* на небо, и мені веселіше, <...>" із третьої версії містить помилку; його слід читати так, як і у виданнях 1841 та 1848 рр.: "... Я *очи* на небо, мени веселише! <...>". Помилка виникла при неувважному прочитанні рукопису автором публікації 1876 р. (Можливо, що й сам Т. Шевченко так переписав для себе нерозбірливий текст). Слово *очи* (у рукопису *очи*) було прочитане як *от*.

Відсутність деяких рядків та інші особливості тексту, з нашого погляду, свідчать про авторське редагування, здійснене самим М. Петренком.

Можна довго дискутувати, у якій послідовності були написані наведені версії вірша. Це питання стосується текстів, позначених вище як версія 2 та версія 3. Проте спробуймо зробити деякі висновки при порівнянні всіх трьох текстів.

За структурою версії 1 і 2 практично однакові, наявні лише незначні зміни в деяких рядках. Істотні зміни з'явилися лише у версії 3, тому логічно було би припустити, що вони написані й відредаговані в тій послідовності, яка відповідає порядку публікацій (вірш, виданий 1841 р., варіант 1848 р. й версія, надрукована у щомісячнику 1876 р.). Проте аналіз текстів показує, що версія 3 написана на основі версії 1, тому можна досить обґрунтовано вважати, що версії 2 на момент написання версії 3 ще не було (зазвичай автори при підготовці чергової редакції спираються на попередню).

Отже, версія 2 не потрапила до рук Т. Шевченка.

Припускаємо, що вірш, переписаний поетом-засланцем, був надрукований у невідомій досі книжці (але це не були вже згадані "Сніп" та "Южный русский сборник") або поширювався в рукописних копіях. Можливо, текст вірша Шевченко переписав із отриманого листа, що не зберігся чи ще не знайдений. Хто міг бути автором такого послання?

Малоймовірно, що засланцеві надіслав свій твір М. Петренко. Приписка до публікації 1876 р. вказує: "(З рукопису 1848 р.)". Докладні біографічні відомості про цей період життя класика можна знайти, приміром, у праці П. Жура "Труди і дні Кобзаря" (див.: [7]).

У ніч із 8 на 9 червня 1847 р. поета привезли до Оренбурга, де йому належало відбувати заслання. Незабаром Т. Шевченко був переправлений із Оренбурга в Орську фортецю, де із 23 червня він був записаний рядовим 3-ї роти. Після зарахування у штат Аральської експедиції (11 травня 1848 р.) Т. Шевченко був відряджений до Раїмської фортеці. 27 липня експедиція покинула Раїмську пристань та попрямувала по річці Сирдар'ї до Аральського моря.

Із книжки П. Жура відомо, що на початку 1849 р. Т. Шевченко ще перебував у Раїмі.

До речі, М. Петренко 1848 р. служив секретарем Вовчанського повітового суду [18, 153].

На засланні Т. Шевченко в 1847 – 1848 рр. листувався, зокрема, з А. Лизогубом, із В. Рєпніною, із братами Лазаревськими (перш за все з Михайлом), з О. Псьол. Друзі пересилали йому не тільки листи, а й папір і фарби для малювання, книжки. Можливо, так і потрапив вірш М. Петренка (наприклад, у складі збірки) до Т. Шевченка в далекі краї.

Дослідники вважають, що Т. Шевченко ознайомився зі змістом збірки "Сніп" невдовзі після її видання (1841); до того ж він листувався з О. Корсуном, бо мав намір опублікувати свої вірші у другому випуску цього альманаху. Малоймовірно, щоб Т. Шевченко з пам'яті 1848 р. записав уподобаний ним кілька років тому твір та припустився стількох помилок. Тому, мабуть, 1876 р. у львівському місячнику "Правда. Письмо літературно-політичне" в рубриці "З недрукованих ще поезій Тараса Шевченка" була надрукована третя прижиттєва версія вірша М. Петренка "Дивлюсь я на небо – та й думку гадаю...".

ЛІТЕРАТУРА

1. *Айзеншток И.* Комментарии к “Автобиографии” Н.И. Костомарова. Вырезка (фонд бібліотеки Вернадського). – К., (без року видання).
2. *Алфавитный указатель фамилий, содержащихся въ I (II) частях адресь-календарей на 1862 – 1863 (1863 – 1864) годы.*
3. *Волошко Е.* Литературный пласт // *Донбасс: писатель и время.* – Донецк, 1979.
4. *Добровольський О., Мікушев В.* Його таємниця. Невідомий Михайло Петренко. – Слов’янськ, 2008.
5. *Добровольський О., Мікушев В.* Забутий поет. Невідомі сторінки життєпису Михайла Петренка // *Микола Плав’юк.* Україна – життя моє. – К., 2002. – Т. 3.
6. *Дудченко В.* “Зустріч з поетом-романтиком” // *Ленінська правда* (Суми). – 1989. – 8 березня.
7. *Жур П.* Труді і дні Кобзаря. – К., 2003.
8. *З недрукованих* ще поезій Тараса Шевченка // *Правда.* Письмо літературно-політичне. – Л., 1876. – Ч. 4. – 29 лютого.
9. *Зленко Г.* Ціна однієї помилки, або як імення Михайла Петренка стало псевдонімом Амвросія Метлинського // *Слово і Час.* – 2000. – № 2.
10. *Камінчук О.* Художня структура романтичної лірики Шевченка // *Світи* Тараса Шевченка. – Нью-Йорк – Львів, 2001.
11. *Кониський О.* Олександр Атанасієв Чужбинській // *Зоря.* Письмо літературно-наукове для рускихь родинь. – 1887. – 15(27) лютого.
12. *Краткая* літературна енциклопедія (под редакцией А. А. Суркова). – М., 1968. – Т. 5.
13. *Михеева В.* Николай Иванович Костомаров в Харькове (1833 – 1844). Начало пути. Книга первая. – Х., 2007.
14. *Мікушев В., Добровольський О.* Михайло Петренко “Дивлюсь я на небо...”. – Слов’янськ, 2002.
15. *Молодик* на 1843 годъ. Українській літературний збірник, издаваемый И. Бецикимъ (две части). – Х., 1843. – Часть вторая.
16. *Моціяка О.* Михайло Михайлович Петренко (1817-1862) // *Становлення* нової української літератури. – Ніжин, 2007.
17. *Нудьга Г.* Вступна стаття “Два поети-романтики” // *Збіла В., Петренко М.* Поезії. – К., 1960.
18. *Петренко А.* Ідентифікація Петренко. – К., 2012.
19. *Петренко О.* Михайло Миколайович Петренко. У пошуках біографічної істини // *Донецький* вісник Наукового товариства ім. Т. Шевченка. – Т. 34. (Серія “Історія. Філософія”). – Донецьк, 2012.
20. *Петренко О.* У пошуках істини // *День.* – 2012. – 6-7 липня.
21. *Рильський М.* Нова українська поезія дожовтневих часів // *Антологія* української поезії: У 4 т. – К., 1957. – Т. 1.
22. *Скакун В.* Дивлюсь я на небо...: Монографічне дослідження про життя і творчість українського поета-романтика Михайла Петренка (1817 – 1863 рр.). – Суми, 2005.
23. *Сніть,* українській новорочник. Закрутив Олександр Корсунь. – Х., 1841.
24. *Тихорський Н.* Рецензія на Українській новорочник Сніп Александра Корсуна // *Маякь,* журналъ сьовременнаго просвѣщенія, искусства, и образованности. – 1842. – Т. 5. – Кн. 9. – Глава 4.
25. *Українська* Муза. Поетична антологія (під редакцією Олексі Коваленка). – К., 1908.
26. *Українські* письменники: Біо-бібліографічний словник: У 5 т. – К., 1963. – Т. 3.
27. *Шевченківський* словник. – К., 1977. – Т. 2.
28. *Шептій К., Петренко-Шептій Н.* Нове про М. Петренка // *Комуніст* (Слов’янськ). – 1988. – 15 жовтня.
29. *Южний* русскій зборник. Альманах. Изданіе Амвросія Метлинскаго. – Х., 1848.

Отримано 30 серпня 2012 р.

м. Київ